

BİBLİYOGRAFYA :

Ö. Faruk Huyugüzel, *Hüseyin Cahit Yalçın'ın Hayatı ve Edebi Eserleri Üzerinde Bir Araştırma*, İzmir 1984, s. 41; Şevket Süreyya, "Biz Avrupa'nın Hayranı Değil, Mirasçısıyız", *Kadro*, sy. 29, İstanbul 1934, s. 43-46; Hüseyin Cahit [Yalçın], "Avrupa'nın Mirasçıları", *Fikir Hareketleri*, sy. 35, İstanbul 1934, s. 138-140; Necip Fazıl Kısakürek, "Memleket Mecmualarının Geçit Resmi", *Ağaç*, sy. 9, İstanbul 1936, s. 15; Ziya Bakırcıoğlu, "Fikir Hareketleri", *TDEA*, III, 232-233.

Ö. FARUK HUYUGÜZEL

FİL

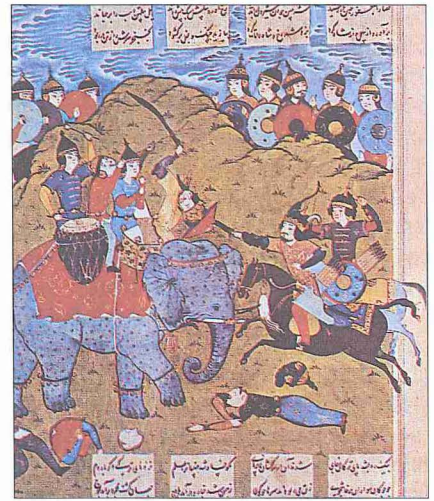
(الفيل)

Aslı Akkadca *pîru* olan (şinni piri "fil-dişi") kelime Arapça'da "p" sesi olmadığı için *fil* biçimini almıştır (çoğulu *fiyele / füyül*; Süryânîce ve Habeşçe'de *pîl*; Persçe'ye [eski Farsça] *pîl* şeklinde geçmiştir); *feyyâl* de "fil sürücüsü" demektir. Fil kelimesi Kur'an-ı Kerim'in aynı adı taşıyan 105. sûresinde bir defa geçer.

Karada yaşayan hayvanların en irisi olan fil, "Asya (veya Hint) fili" (*Elaphas maximus*) ve "Afrika fili" (*Loxodonta africana*) adlarıyla ikiye ayrılır. Afrika fili As-

ya filinden daha iri ve ortalama 7.5 ton ağırlığında, 3-4 m. yüksekliğindedir; Asya fili ise 5 ton ağırlığında, 2.5-3 m. yüksekliğindedir. Yetmiş seksen yıl kadar yaşayabilen filler gövdelerinin iriliğine rağmen oldukça hızlı ve hareketli hayvanlardır. Kısa ve kalın bir boyunla vücuduna bağlanan başın burun kısmı kıkırdak, adale ve sinirden meydana gelen bir hortuma dönüşmüştür; fil bununla ağzına yiyecek ve su götürebildiği gibi kendini korur, bir ağacı dahi kolayca yerinden söker ve yerden toplu iğne kalınlığında bir cismi alabilir. Ağzının iki tarafındaki, ağırlıkları 35-40 kilogramı bulan uzun ve uçları yukarıya yönelik iki üst kesici dişini ise yine silâh olarak kullanır. İri vücuduna göre gözleri küçük, sesi nisbeten ince ve tizdir; borazan sesini andırır. Filin sadece omuz ve kalçalarında mafsalsıdır. Bu sebeple ya ayakta veya bir yere dayanarak uyuyabilir; yan tarafına düşerse kendi başına doğrulamaz ve ancak hemcinslerinin yardımıyla ayağa kalkabilir. Filler erkeklerden ve dişilerden oluşan ayrı sürüler halinde dolaşırlar. Dişi filin gebelik süresi iki yıla yakındır ve yedi yılda bir doğurur; yaklaşık 100 kg. ağırlığında ve 1 m. yüksekliğinde olan yavrunun yere sert şekilde düşmemesi için doğum bir su kenarında yapılır. Filin tabii düşmanı yoktur; yalnız kulağının içine girip çok rahatsızlık verdiği için küçük orman farelerinden korkar.

Tarihî kayıtlara göre filler genellikle tuzak kurularak yakalanırdı. Bunun en yaygın şekli, ancak bir filin sığabileceği üç tarafı dik bir çukur açıp üzerine sevdiği meyve ve yeşilliklerin serpiştirildiği meyilli bir yolla hayvanın buraya girmesini sağlamaktı. Çukura giren fil oradan geri dönemez ve kımıldayamazdı. Daha sonra parlak kırmızı, mavi ve sarı renkli elbiseler giymiş avcılar gelerek uzun sopalarla hayvanı döverler, ardından beyaz elbiseli biri gelip onları kovalayarak file yiyecek, içecek verir ve yanına oturup onu kendisine ısındırmaya çalışırdı. Bu muamele beyazlı adamın file dokunmasına, hatta sırtına binmesine kadar devam eder, bu aşamadan sonra çukurun önündeki toprak kazılarak hayvan dışarı çıkarılırdı. Filin ehlileştirilmesi işi hemen sadece Hindistan'da gerçekleştirilmiştir. Asya fili zeki, sabırlı, uslu ve sahibine sadık, fakat tehlikeli boyutlarda da kincidir; Afrika fili ise tamamen vahşi tabiatlı olup bugün dahi ehlileştirilememektedir.

Fil üstünde yapılan savaşı tasvir eden bir minyatür
(P. Bamborough, *Treasures of Islam*, London 1976, s. 30)

Eskiçağ ve Ortaçağ boyunca filden özellikle savaşlarda faydalanılmıştır. Hint destanlarında anlatıldığına göre bütün Hint hükümdarları pek çok savaş fili besliyorlardı. Bugünkü tankların görevini yapan bu hayvanlar ordunun en ön safında gider, hemen arkasından da piyadeler ilerlerdi. Bazan fillerin, hortumuna takılan bir kılıçla önüne çıkan atlı ve develi muharıpleri ikiye biçtiği de rivayet edilir. Sırtında taşıdığı yüksek kenarlı mahfede bulunan savaşçılar ise düşmana ok yağdırırlardı. Ancak tarihte, Büyük İskender'in III. Daryüs'ün karşısında yaptığı gibi, üstü otlarla örtülmüş siperlere gizlenen askerlerin düşman ordusu iyice yaklaştığı sırada âni den ürkütücü sesler çıkarmaları üzerine fillerin korkup geri dönerek kendi askerlerini ezdikleri de görülmüştür. Hintliler ve onlardan öğrenen Persler'den sonra Selevkoslar, Partlar ve Sâsânîler de savaşlarda fil kullandılar. Meselâ Araplar'la Sâsânîler arasında cereyan eden Kâdisiye Savaşı'nda (635) İran ordusunda otuz kadar filin bulunduğu, fakat ilk andaki korkularını atlatan müslümanların mahfe kolanlarını kesip üzerindeki düşürdükten sonra gözlerini hançerleyerek filleri etkisiz hale getirdikleri bilinmektedir (Taberî, III, 539 vd.). Kartacalı Anibal de (ö. m.ö. 183) Avrupa tarihinde ilk ve son defa görülen savaş fili kullanmış kumandandır.

Savaşlarda fillerden en çok faydalanan İslâm devleti Gazneliler olmuştur.

Orduda nakliye kolunda kullanılan filleri tasvir eden bir minyatür (*Bâbü'râme*, British Museum, nr. 1920.10.1103)

Özellikle Sultan Mahmud on yedi Hint seferinin her birinde yüzlerce fil ganimet almış ve rivayete göre Gazne yakınındaki Şāhbār düzlüğünde yaptırdığı büyük geçit resmine tam teçhizatlı 1300 fil katılmıştır (Gerdîzî, s. 63). Aynı şekilde Büyük Selçuklular da fillerden faydalanmışlar, meselâ Sultan Sencer 1119'da yeğeni Mahmud'la Sāve'de yaptığı savaşa kırk kadar fil götürmüştür. Gurlular Hârizmşahlar'a karşı fil kullanmışlar, Hârizmşah Alâeddin Muhammed ele geçirdiği Gurlu fillerden Moğollar'a karşı Semerkant'ı savunurken (1220) ve Karahıtaylar da Hârizmşahlar'dan aldıkları fillerden Balasagun'a yaptıkları saldırıda faydalanmışlardır. Cengiz Han ise Moğol süvarilerinin çevikliği yanında hantal kalan ganimet fillere yiyecek verilmesini yasaklamış ve hepsini bozkıra sürdürmüştür. Öte yandan Timur Yıldırım Bayezid'le yaptığı Ankara Savaşı'nda (1402) otuzdan fazla fil kullanmıştır.

Fil Hindistan'da binek ve yük hayvanı niteliğiyle bugün de olduğu gibi daha çok aşılması güç dağ ve ormanlarda kullanılırdı. Ancak bazı Hint mihrâceleri ve İslâm hükümdarları tarafından törenler ve gezintiler için tercih edildiği de vâkidir. Meselâ Hârûnürreşid merasimler sırasında file binerdi; Mu'tasım-Billâh zamanında Bâbek de cellâda teslim edilmeden önce bir fil üzerinde Sâmerâ'da gezdirilerek halka teşhir edilmiştir (Taberî, IX, 53). İbn Battûta ise idam cezası infazı için yetiştirilmiş fillerden bahsetmektedir. Osmanlı sarayı ahırlarında da çoğu İran şahlarının hediyesi olan filler bulunuyor (Selânikî, II, 640) ve bunlarla İstabl-ı Âmire'nin "fil bakan" denilen görevlileri ilgileniyordu.

Filin derisi süs eşyası (bk. FİLDİŞİ), kalın derisi de kalkan yapımında kullanılıyordu. İbnü'l-Baytâr, fil vücudunun bazı kısımlarından tabâbette faydalanıldı-

Kellile ve Dimne adlı eserde fil tasvirli bir minyatür (Bidbay, *Kellile ve Dimne*, Paris Bibliothèque Nationale, MS. Arab, nr. 3467, vr. 71^a)

gını bildirmektedir. Doğu edebiyatında önemli bir yere sahip bulunan Hint kökenli masal kitabı *Kellile ve Dimne*'nin çeşitli yerlerinde cüssesi ve şekli bakımından konu edilen fil İslâm tasvirî sanatlarında da sevilen bir figür olarak benimsenmiştir. Fil tasvirlerine daha çok halılarla çömlek ve tabaklar üzerinde yer verilmiştir; madenî eşyalarda da kabartmalarına rastlanır. Ayrıca Firdevsî'nin *Şâhnâme*'si, Kazvîni'nin *'Acâ'ibü'l-mahlûkât*'ı ve Mevlânâ'nın *Meşnevi*'si başta olmak üzere içinde filden bahsedilen birçok eserin minyatürlü nüshalarında çeşitli fil resimleri görülür. Fâtihten Sultan Mehmed dönemi albümlerinde ve çağdaşı Timurînin minyatürlerinde de fil başları göze çarpmaktadır; bir minyatürde Fâtihten Sultan Sitti Hatun fil üzerinde tasvir edilmiştir. Osmanlı sultan düğünlerinde taşınan *nahil**ler arasında birçok hayvanın yanında şekerden yapılmış filler bulunmaktadır (Selânikî, II, 778). Bâbürlü minyatürlerinde ise fil en sevilen figürlerin başında gelir.

BİBLİYOGRAFYA :

Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân*, VII, 86, 89-95, 99-103, 112, 170 vd.; Taberî, *Târîh* (Ebü'l-Fazl), III, 539 vd.; IX, 53; Gerdîzî, *Zeynü'l-ahbâr* (nşr. Mirza M. Kazvîni), Tahran 1315 hş., s. 43-72; İbnü'l-Battûta, *Câmi' fi't-tib* (nşr. L. Leclerc), Paris 1877-83, III, 51; Zekeriyâ b. Muhammed el-Kazvîni, *'Acâ'ibü'l-mahlûkât* (nşr. F. Wüstenfeld), Göttingen 1848, I, 400; Dimaşki, *Nuḥ-*

betü'd-dehr fi 'acâ'ibü'l-ber ve'l-bahr (nşr. A. F. Mehren), Leipzig 1923, s. 156; İbn Battûta, *Voyages*, III, 330, 354; IV, 45; Demîri, *Ḥayâtü'l-hayevân*, II, 178-193; Selânikî, *Târîh* (İpsirli), s. 640, 778; E. Kühnel, *Islamische Kleinkunst*, Berlin 1925, s. 194; G. Wiet, *L'Exposition d'art persan*, Kahire 1935, IV, 28; A. U. Pope, *A Survey of Persian Art*, Oxford 1938, III, 2002-2003, IV, 186, 604, 663, 671, 692^{a-b}, 758^b; Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 496; B. Spuler, *Iran in früh-islamischer Zeit*, Wiesbaden 1952, s. 492 vd.; R. Mauny, *Tableau géographique de l'ouest africain au moyen âge*, Dakar 1961, s. 264-265; C. E. Bosworth, *The Ghaznavids, Their Empire in Afghanistan and Eastern Iran, 994-1040*, Edinburg 1963, III, 115-118; a.m.f., "Fil", *El²* (Fr.), II, 914-915; B. Gray – D. Barrett, *The Painting of India*, Lozan 1963, IV, 91, 92; v. Soden, *AHW*, II, 867; Cengiz Orhonlu, *Habeş Eyaleti*, İstanbul 1974, s. 98, 138; "Fil", *DMF*, II, 1971-1972; J. Ruska, "Fil", *IA*, IV, 634-635; a.m.f. – [Ch. Pellat], "Fil", *El²* (Fr.), II, 913-914; G. M. Meredith-Owens, "Fil", a.e., II, 915-916; R. H. Manville, "Elephant", *EBr*, VIII, 273-275.

TAHSİN YAZICI

□ FIKİH. Fil etinden, derisinden ve dişlerinden faydalanılması açısından fıkha konu olmuş ve fakihler bu hususta çeşitli görüşleri sürmüştür. Hanefî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre filin etinin yenmesi haramdır. Bu görüşte olan fakihler Hz. Peygamber'in, azı dişi olan yırtıcı hayvanların etinin yenilmesini yasaklayan hadisinden (Müslim, "Şayd", 12; İbn Mâce, "Şayd", 13) hareket etmiş olmakla birlikte Hanefî ve Şâfiî fakihleri filin yırtıcı hayvan olma özelliğini, Hanbelîler ise azı dişinin bulunması özelliğini söz konusu hükmün gerekçesi saymışlardır. Ayrıca Ahmed b. Hanbelî filin müslümanların yiyeceklerinden olmadığını ifade etmiş, bazı Hanbelî fakihleri de onu pis şeylerin haram kılınmasında görmüştür. Mâlikî mezhebinde ise ölü hayvan eti, akıtılmış kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesilen hayvanın dışındaki yiyecek gruplarının kural olarak haram kılınmadığını bildiren âyetin (el-En'âm 6/145) ifade tarzından ve işaretinden hareketle yırtıcı hayvanların, bu arada filin etinin yenmesinin esasen haram olmadığı, anılan hadisteki yasağın kerâhete hamledilebileceği ve bundan dolayı fil etinin yenmesinin mekruh olduğu görüşü hâkimdir. Bununla birlikte Mâlikîler'de ikinci bir görüş de yırtıcı hayvanların etinin ve bu arada fil etinin de haram olduğu yönündedir.

Bu konuda, Şa'bî ve Eşheb el-Kaysî gibi yaşadıkları dönemin önde gelen fakihleri tarafından farklı bir görüş daha

X. yüzyıla ait Horasan'da dokunmuş fil tasvirli kumas (Louvre Müzesi - Paris)

